UG PH S6-03 (DSC)

চাৰি বছৰীয়া স্নাতক পাঠ্যক্ৰম

(চি.বি.চি.এচ; এন. ই.পি ২০২০ অনুসৰি)

ষষ্ঠ ষাণ্মাষিক

দৰ্শনৰ মৌলিক ধাৰণা

দৰ্শন

সূর্য কুমাৰ ভূঞা সমাজ বিজ্ঞান অধ্যয়ন সত্ৰ

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

বিষয় বিশেষজ্ঞ মণ্ডলী

অধ্যাপক সৌৰভপ্ৰাণ গোস্বামী (অবসৰপ্ৰাপ্ত), দর্শন বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়
ড° (অবসাৰপ্ৰাপ্ত) সহযোগী অধ্যাপক, দর্শন বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়
ড° নৱ প্ৰসাদ নাথ, সহযোগী অধ্যাপক, দর্শন বিভাগ, কটন বিশ্ববিদ্যালয়

সমন্বয়ৰক্ষী ঃ ড° ভাস্কৰ ভট্টাচার্য্য, সহকাৰী অধ্যাপক, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

প্ৰস্তুতি গোটৰ সদস্য

অধ্যায়	অৰিহণা য়োগাইছে	ভাষান্তৰকাৰী
১	অধ্যাপক (অবসৰপ্ৰাপ্ত) শিৱনাথ শর্মা, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়	সান্তনা কটকী
২	ড° পল্লবী শর্মা, N E F College	মাইনু দেবী বৰুৱা
৩	ড° শকুন্তলা বৰা, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়	ড° তনুজা কলিতা
৪,৫	ড° পৰান বৰঠাকুৰ, হাফলং চৰকাৰী কলেজ	ড° কীর্তিনাথ কলিতা
৬, ১৪,১৫	ড° ভাস্কৰ ভট্টাচার্য্য, কৃ.কা.স.ৰা.মু.বি.	ড° ভাস্কৰ ভট্টাচার্য্য
৭	ড° ৰাজলক্ষ্মী কলিতা,	গিতাঞ্জলী মেধি
৮	ড° অঞ্জনা নেওঁগ, প্ৰাগজ্যোতিষ কলেজ	গিতাঞ্জলী মেধি
৯	ড° ভাস্কৰ ভট্টাচার্য্য, কৃ.কা.স.ৰা.মু.বি.	নাজিমা হুচেইন বৰবৰা
১০	ড° কমলা শর্মা, নগাওঁ বিশ্ববিদ্যালয়	মাইনু দেবী বৰুৱা
১১	অধ্যাপক (অবসৰপ্ৰাপ্ত)সৌৰভপ্ৰাণ গোস্বামী, গু.বিশ্ববিদ্যালয	ড° তনুজা কলিতা
১২	অধ্যাপক (অবসৰপ্ৰাপ্ত)সৌৰভপ্ৰাণ গোস্বামী, গু.বিশ্ববিদ্যালয	ড° কীর্তিনাথ কলিতা
১৩	ড° মিনাক্ষী শর্মা পাঠক, সন্দিকৈ ছোৱালী মহাবিদ্যালয়	ড° তনুজা কলিতা

সম্পাদনা ঃ বিষয়বস্তু সম্পাদনা ঃ ড° ভাস্কৰ ভট্টাচার্য্য,
ভাষা সম্পাদনা ঃ ড° তেজসা কলিতা

গাঁথনিক সম্পাদনা ঃ ড° ভাস্কৰ ভট্টাচার্য্য, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

© কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ দ্বাৰা সর্বস্বত্ব সংৰক্ষিত,
কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ লিখিত অনুমতি অবিহনে গ্ৰন্থস্বত্ব জাননীৰ দ্বাৰা সুৰক্ষিত এই মুদ্ৰণ বা ইয়াৰ যিকোনো অংশ প্ৰতিলিপিকৰণ, স্কেনিং, বাণীবদ্ধকৰণ তথা তথ্য সংৰক্ষণ নাইবা পুনৰুদ্ধাৰ পদ্ধতিৰ লগতে বর্তমানে জ্ঞাত বা ভৱিষ্যতে উদ্ভাৱন-সম্ভৱ যিকোনো বৈদ্যুতিক, ডিজিটেল বা যান্ত্রিক উপায়েৰে প্ৰকাশ, প্ৰেৰণ, হস্তান্তৰ বা সংৰক্ষণ কৰিব নোৱাৰিব।
কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ হৈ পঞ্জীয়কৰ দ্বাৰা মুদ্রিত আৰু প্ৰকাশিত।

মার্চ, ২০২৬

মূখ্য কার্যালয় ঃ পাটগাঁও, ৰাণীগেট, গুৱাহাটী-৭৮১০১৭
নগৰ কার্যালয় ঃ ৰেচম নগৰ, খানাপাৰা, গুৱাহাটী-৭৮১০২২ Web : www.kkhsou.in

এই শিক্ষণ সামগ্রী প্ৰস্তুতিৰ বাবে আর্থিক অনুদান আগবঢ়োৱা
দূৰ শিক্ষা ব্যুৰো, বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগৰ ওচৰত বিশ্ববিদ্যালয় কৃতজ্ঞ।

বিষয়সূচী

অধ্যায় **পৃষ্ঠা**

অধ্যায় ১ ঃ দর্শনৰ প্ৰকৃতি, পৰিসৰ আৰু উপযোগিতা ৯-২৩

দর্শনৰ সংজ্ঞা, দর্শনৰ প্রকৃতি, দর্শন আৰু বিজ্ঞান দর্শন আৰু সাধাৰণ
জ্ঞান, দর্শনৰ পৰিসৰ, দার্শনিক অধ্যয়নৰ উপযোগিতা

অধ্যায় ২ ঃ জ্ঞানৰ স্বৰূপ আৰু প্ৰকাৰঃ পৰিচয়মূলক জ্ঞান আৰু বর্ণনামূলক জ্ঞান ২৪-৩১

পৰিচয়মূলক জ্ঞান, বর্ণনামূলক জ্ঞান, পৰিচয়মূলক জ্ঞান আৰু বর্ণনামূলক
জ্ঞানৰ মাজত পার্থক্য

অধ্যায় ৩ ঃ জ্ঞানতত্ত্ব ৩২-৪৫

জ্ঞানৰ মূল আৰু উৎপত্তি, জ্ঞানতত্ত্ব, বুদ্ধিবাদ, বিভিন্ন দার্শনিকৰ মতামত,
অভিজ্ঞতাবাদ, বিভিন্ন দার্শনিকৰ মতামত, বিচাৰবাদ, বিভিন্ন দার্শনিকৰ মতামত

অধ্যায় ৪ ঃ কাণ্টৰ বিচাৰবাদ ৪৬-৬১

বিচাৰবাদ কি, জ্ঞানৰ প্রকাৰ আৰু অৱধাৰণাৰ প্রকাৰৰ সম্বন্ধে কাণ্টৰ প্রাথমিক
স্বীকাৰোক্তি, জ্ঞানৰ প্রকাৰ, অভিজ্ঞতাপূর্ব জ্ঞান, অভিৎতাপ্রসৃত জ্ঞান বা প্রত্যক্ষোত্তৰ
জ্ঞান অৱধাৰণৰ প্রকাৰ, বিশ্লেষক অৱধাৰণা, সংশ্লেষক অৱধাৰণা, সংশ্লেষক
অভিজ্ঞতাপূর্ব, সংশ্লেষক অভিজ্ঞতাপ্রসূত, সংশ্লেষক অভিজ্ঞতাপূর্ব অৱধাৰণাৰ
সম্ভাৱনীয়তা, কপাৰ নিকাছৰ বিপ্লৱ।

অধ্যায় ৫ ঃ সন্দেহবাদ ঃ হিউম ৬২-৭৪

সন্দেহবাদ কি? সন্দেহবাদৰ বিভিন্ন প্রসাৰ, Phrrhonian সন্দেহবাদ,
কার্টেচিয়ান সন্দেহবাদ, হিউমৰ সহ্লেহ্লবাদ

অধ্যায় ৬ ঃ সত্যৰ তত্ত্বসমূহ ৭৫-৮৬

দর্শনৰ সত্যতা, সত্যতাৰ অনুৰূপতাবাদ তত্ত্ব, সত্যতাৰ সংগতিবাদতত্ত্ব,
সত্যতাৰ মাত্রা, সত্যতাৰ উপযোগিতাবাদ তত্ত্ব

অধ্যায় ৭ ঃ বাস্তৱবাদঃ সৰল আৰু বৈজ্ঞানিক ৮৭-৯৫

বাস্তৱবাদৰ শ্রেণীবিভাজন, সৰল বাস্তৱবাদ, বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদ, সৰল
আৰু বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদৰ মাজৰ প্রভেদ, সামৰণি।

অধ্যায় ৮ ঃ ভাববাদঃ আত্মগত ভাববাদ আৰু বস্তুগত ভাববাদ ৯৬-১০৬

ভাববাদৰ সংজ্ঞা, ভাববাদৰ বিভিন্ন প্ৰকাৰ, আত্মগত ভাববাদৰ সংজ্ঞা, আত্মগত ভাববাদৰ সমৰ্থক সকল, আত্মগত ভাববদ সম্পৰ্কে মতামত, বস্তুগত ভাববাদৰ সংজ্ঞা, বস্তুগত ভাববাদৰ সমৰ্থকসকল, বস্তুগত ভাববাদ সম্পৰ্কে মতামত।

অধ্যায় ৯ ঃ দেহ-মনৰ সম্পৰ্কঃ ১০৭-১২৩

ডেকার্ট আৰু স্পি'নোজা দেহ-মন সম্পৰ্কে ডেকার্টৰ ধাৰণা, পাৰস্পৰিক ক্ৰিয়াবাদ, দেহ-মন সম্পৰ্কে স্পিনোজাৰ ধাৰণা, সমান্তৰালবাদ, দেহ-মন সম্পৰ্কে লাইব্নিভজৰ ধাৰণা, লাইব্নিভজৰ দেহ-মনৰ ধাৰণাৰ বিষয়ে ৰাছেলৰ মতামত।

অধ্যায় ১০ ঃ সামান্যঃ বস্তুবাদ আৰু নামবাদ সমান্য ১২৪-১৪৪

ইয়াৰ প্ৰকৃতি আৰু মতবাদসমূহ, বস্তুবাদ, প্লেটোৰ বস্তুবাদ, এৰিষ্টটলৰ বস্তুবাদ, নামবাদ, হ'বচৰ মতবাদ, হিউমৰ মতবাদ।

অধ্যায় ১১ ঃতৰ্কীয় প্ৰত্যক্ষবাদ ১৪৫-১৫৫

তৰ্কীয় প্ৰত্যক্ষবাদৰ সমৰ্থকসকল অৰ্থৰ প্ৰমানীকৰণ তত্ত্ব, অধিবিদ্যাৰ অপসৰণ, বিচাৰমূলক গুণ নিৰূপন।

অধ্যায় ১২ ঃ অস্তিত্ববাদ ১৫৬-১৬৭

অস্তিত্ববাদৰ সমৰ্থকসকল, অস্তিত্ববাদৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ, অস্তিত্ববাদৰ আস্তিক অস্তিত্ববাদ আৰু নাস্তিক অস্তিত্ববাদ, অস্তিত্বসাৰ সত্ত্বাৰ পূৰ্বৱৰ্ত্তী, বিচাৰমূলক মূল্যাংকণ।

অধ্যায় ১৩ ঃষ্ট'ছনৰ ব্যক্তিৰ ধাৰণা ১৬৮-১৮১

ব্যক্তিৰ ধাৰণা কি? কৰ্তৃত্ব বিহীন মতবাদ সম্বন্ধে ষ্ট'ছনৰ অভিমত, ডেকার্ট পন্থী মতবাদ সম্বন্ধে ষ্ট'ছনৰ অভিমত, P আৰু M বিধেয় সম্বন্ধে ষ্ট'ছনৰ ধাৰণা, P বিধেয় সম্বন্ধে ষ্ট'ছনৰ ধাৰণা, ষ্ট'ছনৰ P বিধেয়ৰ ধাৰণা সম্বন্ধে বার্ণাড উইলিয়ামছৰ অভিমত।

অধ্যায় ১৪ ঃ শাস্তিতত্ত্ব **১৮২-১৯৩**

অপৰাধ আৰু শাস্তিৰ ধাৰণা, শাস্তি সম্পৰ্কীয় মতবাদ, প্ৰতিষেধকমূলক মতবাদ, সংশোধনমূলক মতবাদ, প্ৰতিযোগিতামূলক মতবাদ, প্ৰাণদণ্ড শাস্তিতত্ত্ব।

অধ্যায় ১৫ ঃব্যক্তি আৰু সমাজ **১৯৪-২০৭**

সামাজিক চুক্তিতত্ত্ব, সামাজিক চুক্তিতত্ত্বৰ সমালোচনা, জৈৰিক তত্ত্ব, জৈৰিক তত্ত্বৰ সমালোচনা, দলীয় মনৰ তত্ত্ব, দলীয়মনৰ তত্ত্বৰ সমালোচনা, ব্যক্তি আৰু সমাজঃ সাম্প্ৰতিক বিতৰ্ক।

পাঠ্যবিষয়ৰ পৰিচয় ঃ

এই পাঠ্যবিষয়টিয়ে আপোনাক দর্শনৰ মৌলিক ধাৰণাবোৰৰ লগত পৰিচয় কৰি দিব। এই পাঠ্যবিষয়টিয়ে দর্শনৰ পৰাবিদ্যা আৰু জ্ঞানবিদ্যাবিষয়ক ধাৰণাক বিশেষভাৱে গুৰুত্ব প্রদান কৰিছে। শিক্ষার্থীসকলে এই পাঠ্যবিষয়টি অধ্যয়ন কৰিলে দর্শনৰ মৌলিক ধাৰণা সম্পর্কে সম্যক জ্ঞান আহৰণ কৰিবলৈ সক্ষম হ'ব।

প্রথম অধ্যায়টো হ'ল 'দর্শনৰ প্রকৃতি, পৰিসৰ আৰু উপযোগিতা'।এই অধ্যায়ত সন্নিবিষ্ট বিষয়বোৰ হ'ল - দর্শনৰ সংজ্ঞা, দর্শনৰ প্রকৃতি, দর্শন আৰু বিজ্ঞান, দর্শন আৰু সাধাৰণ জ্ঞান, দর্শনৰ পৰিসৰ আৰু দার্শনিক অধ্যয়নৰ উপযোগিতা।

দ্বিতীয় অধ্যায়টো হ'ল জ্ঞানৰ স্বৰূপ আৰু প্রকাৰঃ পৰিচয়মূলক জ্ঞান আৰু বর্ণনামূলক জ্ঞান'। এই অধ্যায়ত থকা বিষয়বোৰ হ'ল - পৰিচয়মূলক জ্ঞান, বর্ণনামূলক জ্ঞান, পৰিচয়মূলক জ্ঞান আৰু বর্ণনামূলক জ্ঞানৰ মাজত পার্থক্য।

তৃতীয় অধ্যায়টো হ'ল 'জ্ঞানতত্ত্ব'। এই অধ্যায়টোত আলোচনা কৰা বিষয়বোৰ হ'ল জ্ঞানৰ মূল আৰু উৎপত্তি, জ্ঞানতত্ত্ব, বুদ্ধিবাদ, বিভিন্ন দার্শনিকৰ মতামত, অভিজ্ঞতাবাদ, বিভিন্ন দার্শনিকৰ মতামত, বিচাৰবাদ, বিভিন্ন দার্শনিকৰ মতামত।

চতুর্থ অধ্যায়টো হ'ল 'কাণ্টৰ বিচাৰবাদ'। **এই** অধ্যায়ত থকা ভিন্ন বিষয়সমূহ হ'ল বিচাৰবাদ কি, জ্ঞানৰ প্রসাৰ আৰু অৱধাৰণাৰ প্রকাৰৰ সম্বন্ধে কাণ্টৰ প্রাথমিক স্বীকাৰোক্তি, জ্ঞানৰ প্রকাৰ, অভিজ্ঞতাপূর্ব জ্ঞান, অভিজ্ঞতাভ্রমৃত জ্ঞান বা প্রত্যক্ষোত্রৰ জ্ঞান, অবধাৰণাৰ প্রকাৰ, বিত্রেৰক আৰু সংশ্লেষক অৱধাৰণা, সংশ্লেষক অভিজ্ঞতাপূর্ব, সংশ্লেষক অভিজ্ঞতাপ্রসূত, সংশ্লেষক অভিজ্ঞতাপূর্ব অৱধাৰণাৰ সম্ভাৱনীয়তা, কপাৰনিকাছ্ব বিপ্লৱ।

পঞ্চম অধ্যায়টো হ'ল'সন্দেহবাদ ঃ হিউম'। এই অধ্যায়ত আলোচিত প্রধান বিষয়বোৰ হ'ল - সন্দেহবাদ কি? সন্দেহবাদৰ বিভিন্ন প্রকাৰ, Phrrhonian সন্দেহবাদ, কার্টেচিয়ান সন্দেহবাদ, হিউমৰ সন্দেহবাদ।

ষষ্ঠ অধ্যায়টো হ'ল 'সত্যৰ তত্ত্বসমূহ'। এই অধ্যায়ত আলোচিত বিষয়সমূহ হ'ল দর্শনৰ সত্যতা, সত্যতাৰ অনুৰূপতাবাদ তত্ত্ব, সত্যতাৰ সংগতিবাদ তত্ত্ব, সত্যতাৰ মাত্রা, সত্যতাৰ উপযোগিতাবাদ তত্ত্ব।

সপ্তম অধ্যায়টো হ'ল 'বাস্তৱবাদঃ সৰল আৰু বৈজ্ঞানিক'। এই অধ্যায়ত সন্নিবিষ্ট বিষয়সমূহ হ'ল- বাস্তৱবাদৰ শ্রেণীবিভাজন, সৰল বাস্তৱবাদ, বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদ, সৰল আৰু বৈজ্ঞানিক বাস্তৱবাদৰ মাজৰ প্রভেদ, সামৰণি।

অষ্টম অধ্যায়টো হ'ল 'ভাববাদঃ আত্মগত আৰু বস্তুগত ভাববাদ'। এই অধ্যায়ত থকা বিষয়বোৰ হ'ল - ভাববাদৰ সংজ্ঞা, ভাববাদৰ বিভিন্ন প্রকাৰ, আত্মগত ভাববাদৰ সংজ্ঞা, আত্মগত ভাববাদৰ সমর্থকসকল, আত্মগত ভাববাদ সম্পর্কে মতামত, বস্তুগত ভাববাদৰ সংজ্ঞা, বস্তুগত ভাববাদৰ সমর্থকসকল, বস্তুগত ভাববাদ সম্পর্কে মতামত।

নৱম অধ্যায়টো হ'ল 'দেহ -মনৰ সম্পর্কঃ ডেকার্ট আৰু স্পিনোজা'। দেহ-মন সম্পর্কে ডেকার্টৰ ধাৰণা, পাৰস্পৰিক ক্রিয়াবাদ, দেহ-মন সম্পর্কে স্পিনোজাৰ ধাৰণা, সমান্তৰালবাদ, দেহ-মন সম্পর্কে লাইৱনিভজৰ ধাৰণা, লাইৱনিভজৰ দেহ-মনৰ ধাৰণাৰ বিষয়ে ৰাছেলৰ মতামত, দেহ-মন সম্পর্কে ষ্টছ্নৰ ধাৰণা দশম অধ্যায়টো হ'ল 'সামান্যঃ বস্তুবাদ আৰু নামবাদ'। এই অধ্যায়ত থকা বিষয়সমূহ হ'ল - সামান্য ইয়াৰ প্রকৃতি আৰু মতবাদসমূহ, বস্তুবাদ, প্লেটোৰ বস্তুবাদ, এৰিষ্টটলৰ বস্তুবাদ, নামবাদ, হ'বচৰ মতবাদ, হিউমৰ মতবাদ।

একাদশ অধ্যায়টো হ'ল 'তর্কীয় প্রত্যক্ষবাদ'। এই অধ্যায়ত থকা বিষয়সমূহ হ'ল - তর্কীয় প্রত্যক্ষবাদৰ সমর্থকসকল, অর্থৰ প্রমানীকৰণ তত্ত্ব, অধিবিদ্যাৰ অপসৰণ, বিচাৰমূলক গুণ নিৰূপন।

দ্বাদশ অধ্যায়টো হ'ল 'অস্তিত্ববাদ'। এই অধ্যায়ত সন্নিবিষ্ট বিষয়সমূহ হ'ল - অস্তিত্ববাদৰ সমর্থকসকল, অস্তিত্ববাদৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ, অস্তিত্ববাদৰ আস্তিক আৰু নাস্তিক অস্তিত্ববাদ, অস্তিত্ব সাৰসত্ত্বাৰ পূর্ববর্ত্তী, বিচাৰমূলক মূল্যাংকন।

ত্রয়োদশ অধ্যায়টো হ'ল 'ষ্ট'ছনৰ ব্যক্তিৰ ধাৰণা'। এই অধ্যায়ত আলোচিত বিষয়সমূহ হ'ল - ব্যক্তিৰ ধাৰণা কি, কর্তৃত্ববিহীন মতবাদ সম্বন্ধে ষ্ট'ছনৰ অভিমত, P আৰু M বিধেয় সম্বন্ধে ষ্ট'ছনৰ ধাৰণা, P বিধেয় সম্বন্ধে ষ্ট'ছনৰ ধাৰণা, ষ্ট'ছনৰ P বিধেয়ৰ ধাৰণা সম্বন্ধে বার্নাড উইলিয়ামছৰ অভিমত।

চতুর্দশ অধ্যায়টো হ'ল 'শাস্তিতত্ত্ব'। এই অধ্যায়ত সন্নিবিষ্ট বিষয়সমূহ হ'ল অপৰাধ আৰু শাস্তিৰ ধাৰণা, শাস্তি সম্পর্কীয় মতবাদ, প্রতিৰোধমূলক মতবাদ, সংশোধনমূলক মতবাদ, প্রতিশোধমূলক মতবাদ, প্রানদণ্ড শাস্তিতত্ত্ব।

পঞ্চদশ অধ্যায়টো হ'ল 'ব্যক্তি আৰু সমাজ'। এই অধ্যায়ত থকা বিষয়সমূহ হ'ল সামাজিক চুক্তিতত্ত্ব, সামাজিক চুক্তিতত্ত্বৰ সমালোচনা, জৈৱিক তত্ত্ব, জৈৱিক তত্ত্বৰ সমালোচনা, দলীয় মনৰ তত্ত্ব, দলীয় মনৰ তত্ত্ব সমালোচনা, ব্যক্তি আৰু সমাজঃ সাম্প্রতিক বিতর্ক।

এই পাঠ্যবিষয়টি অধ্যয়ন কৰোঁতে মূল পাঠৰ লগে লগে সোঁ তথা বাঁওফালে কিছুমান আয়তাকাৰ বাকচ লক্ষ্য কৰিব। এইবোৰে মূল পাঠত উল্লেখ থকা দৰকাৰী ধাৰণাসমূহ সৰল অর্থত বুজি পোৱাত সহায় কৰিব। **'জানি থোৱা ভাল'** বাকচবোৰত মূল পাঠৰ সৈতে জড়িত কিছু গুৰুত্বপূর্ণ তথ্যৰ সম্ভেদ আছে। আকৌ, প্রতিটো শাখাৰ অধ্যয়নৰ অন্তত **'অগ্রগতি নিৰীক্ষণ'** যোগে আগবঢ়োৱা প্রশ্নাৱলীয়ে অধ্যয়নৰ অগ্রগতি সম্পর্কে স্বপৰীক্ষণৰ সুবিধা প্রদান কৰিব। অধ্যয়নৰ লগে লগে উক্ত প্রশ্নাৱলীৰ উত্তৰসমূহ লিখি শেষত দিয়া **'অগ্রগতিৰ খতিয়ান'**ৰ সৈতে ৰিজাই চোৱাটো অধিক লাভদায়ক হ'ব। অধ্যায়টিত আলোচিত বিভিন্ন ধাৰণাসমূহৰ বিষয়ে বিস্তৃত অধ্যয়নৰ বাবে **'অধিক জানিবলৈ'** শিতানত উল্লেখ থকা গ্রন্থসমূহ সাৰথিস্বৰূপ। অধ্যায়বোৰৰ শেষত কেইটিমান 'আৰ্হি প্রশ্ন' তুলি দিযা হৈছে। শেষৰ অধ্যায়টিৰ পাছত কেইখনমান 'প্রসঙ্গ পুথি'ৰ নাম উল্লেখ কৰা হৈছে। সেই কেইখন পুথিৰ সহায়েৰেই মূলতঃ এই পাঠ্যবিষয়ত উল্লেখ থকা অধ্যায়সমূহ প্রস্তুত কৰা হৈছে। আপোনালোকে বিশদভাৱে কোনো বিষয় জানিবলৈ হ'লে সেই কেইখন অধ্যয়ন কৰিব পাৰিব।